

МАРІЯ ДІДИК
факультет банківського бізнесу
Тернопільський національний економічний університет
Науковий керівник:
к.е.н., доц. Стечишин Т.Б.

ОЦІНКА РІВНЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ. ПРОЯВИ ТІНІЗАЦІЇ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

***Анотація.** У статті розглядаються сутність, основні причини, та негативні наслідки тіньової економіки. Доведено, що саме тіньова діяльність в національній економіці призводить до катастрофічних реалій, які спостерігаємо сьогодні: зростання безробіття, інфляційні процеси, недоотримання державним бюджетом податкових надходжень, зниження реального ВВП та добробуту населення. Досліджено рівень тінізації економіки впродовж 2010-2016 років, та її основні прояви у банківській системі України.*

***Abstract** The essence, main causes and negative effects of the shadow economy are discussed in the article. It is proved that shadow activity in the national economy leads to catastrophic realities that are seeing today: rising unemployment, inflation, state budget shortfall of tax revenues, lower GDP, lower welfare. The level of the shadow economy for years 2010-2016, as well as the main manifestations of the shadow banking system of Ukraine is investigated in the paper.*

***Ключові слова:** тіньова економіка, нелегальні операції, корупція, тіньовий оборот у банківському секторі.*

***Keywords:** shadow economy, illegal operations, corruption, shadow turnover in the banking sector.*

Постановка проблеми. Переважно у всіх країнах із ринковою структурою економіки завжди існувало таке явище, як «тіньова економіка». У різних

країнах масштаби тіньової економіки відрізняються один від одного. Проте ще жодній країні не вдалось розпрощатись із цим процесом назавжди. На вітчизняному рівні феномен тіньової економіки набуває значного поширення останніми десятиліттями. Внаслідок функціонування тіньової економіки маємо ряд страшних проблем, серед яких постає головна – нестача фінансових ресурсів держави для забезпечення певних позитивних економічних зрушень. Великою проблемою є те, що більшість операцій, які повинні відноситись до тіньових, можна здійснити і в легальному порядку.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематикою дослідження тіньової економіки займалися багато вчених, які у своїх працях розкривають суть, причини, механізми функціонування і методи нейтралізації тіньової економіки, аналізують тенденції та особливості розвитку тіньової економіки [2], досліджують економічні проблеми тінізації української економіки, визначають перспективні шляхи зниження рівня тінізації економіки в Україні [7].

Виклад основного матеріалу. Як суспільне явище «тіньова» економіка притаманна усім країнам незалежно від моделі та рівня їх соціально-економічного розвитку. Як органічна складова економіки будь-якого суспільства, «тіньова» економіка являє собою господарсько-комерційну діяльність, яка внаслідок певних причин прагне уникнути державного обліку та контролю. При цьому між офіційною економікою та її тінню є досить «розмита» зона. В основі появи та розвитку тіньового господарського укладу, що відповідає системі відносин ринкової економіки, лежать об'єктивні суперечності, що виникають між короткотерміновими цілями економічних агентів (індивідів, домашніх господарств та приватних фірм) і довготерміновими макроекономічними завданнями суспільства [4].

Для тіньового сектора характерна роздробленість, а також висока конкурентність. У цій сфері основну частину здебільшого складають підприємства сімейного бізнесу або індивідуальна зайнятість. Концентрація в неформальному бізнесі утруднена – насамперед через швидке збільшення

трансакційних витрат (тобто необхідність відкуповуватися від охоронців порядку). Неформальний бізнес має безліч негативних рис: немає стабільних замовлень, страхування і захист прав власності є неможливими. Тому зайняті в цій сфері не завжди отримують високі, а частіше – нерегулярні і дуже низькі доходи.

Тіньова економіка в Україні є однією з найбільших перешкод розвитку конкурентоспроможності країни, зростання соціальних стандартів життя населення та інтеграції в європейське співтовариство. Вона є відображенням активної криміналізації економічних процесів, високої корумпованості органів державної влади та низької правової і податкової культури юридичних та фізичних осіб. Вирішення цих проблем – серйозний виклик Україні після політичних змін у 2013-2014рр [1].

Тіньова економіка в нашій державі приймає форми корупції, порушення законодавства з метою отримання незаконного прибутку або ж певного фінансового результату. На сьогодні прикладами тіньової економічної діяльності в Україні є:

- випуск не облікованих товарів, а також подальша їх реалізація;
- контрабандне ввезення товарів;
- нелегальні операції на валютному ринку;
- незаконна приватизація державного майна;
- нелегальний вивіз капіталу з країни;
- корупція;
- незаконне використання природних ресурсів;
- приховування реальних доходів суб'єктів господарювання та громадян.

Нерозвиненість деяких аспектів банківської системи також є однією з причин тіньового обороту у фінансовому секторі. Зокрема, здійснення більшої частини платежів у готівковій формі, наприклад, в продуктових магазинах, кафе, аптеках, перукарнях, громадському транспорті та інших місцях

призводить до ненадходження до бюджету значних обсягів податкових платежів. Крім цього, часто при оплаті товарів і послуг споживачі не завжди вимагають фіскальний чек або інші підтвердуючі покупку документи. В результаті, під час продажу товарів та надання послуг через касові апарати фіксується тільки частина угод. В даному контексті одним з ефективних методів щодо зниження частки неврахованих грошових потоків є стимулювання та розвиток електронних безготівкових платежів та електронних систем переказів коштів. Безготівкові платежі та ефективно функціонуючі платіжні системи підвищують прозорість економіки, знижують операційні витрати і збільшують оборотність грошей. Кожен платіж, проведений безготівковим способом, фіксується в автоматизованих інформаційних системах банків та організацій, які здійснюють окремі види банківських операцій, відбивається в системі бухгалтерського обліку, є прозорим і, при необхідності, підлягає контролю і моніторингу з боку уповноважених державних органів. Обсяги збитків, що наносяться правопорушеннями на ринку фінансових інструментів та в сфері електронних операцій, незважаючи на їх відносно нерозповсюджений характер, також мають тенденцію до збільшення. До зазначених правопорушень можна віднести незаконні операції з цінними паперами, подробики векселів і банківських гарантій, використання фальшивих кредитних карток і чеків, в тому числі міжнародних платіжних систем Visa, MasterCard, American Express, несанкціонований доступ до комп'ютерних, в тому числі банківських систем [5].

За останні шість років спостерігається непостійний рівень тіньової економіки в Україні (рис. 1).

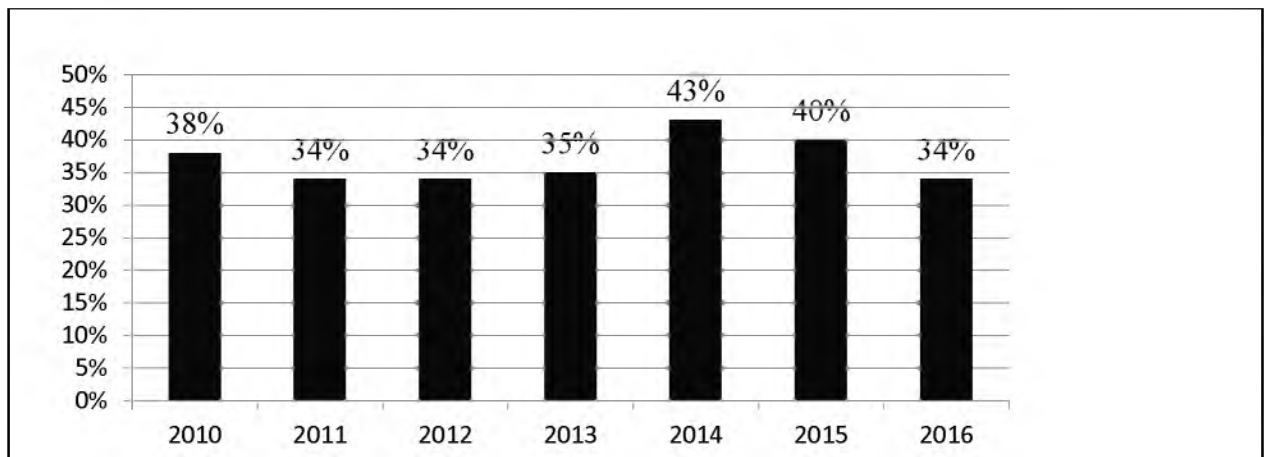

Рис. 1. Показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) за період 2010-2016 рр.*

***Складено автором за даними [6]**

У 2010 році він склав 38%, у 2013 році – 35%, в 2014 році рівень тіньової економіки збільшився до 43%. У 2015 році – 40%, а в 2016 зменшився до 34% [6].

За окремими оцінками, розвиток тіньової економіки в Україні (за відсутності конкурентоспроможного державного сектору і ринку приватних товаровиробників) може спричинити:

- локалізацію окремих ринків унаслідок поділу сфер економічного впливу;
- проникнення кримінальних елементів навіть у ті частини суспільства, що поки що не причетні до нелегального бізнесу;
- ігнорування громадянами чинного законодавства;
- відсутність накопичень капіталу, які б можна було використовувати для інвестування в економіку України [2].

На нашу думку, до негативних наслідків впливу тіньової економіки можна віднести також втрату інтелектуального та промислового потенціалу нації; непрозорий розподіл національного доходу держави; скорочення податкових надходжень, адже громадяни відхиляються від їх сплати; нелегальний експорт капіталу.

Стратегічною метою детінізації економіки має стати істотне зниження рівня тінізації шляхом створення сприятливих умов залучення тіньових капіталів у легальну економіку. Це сприятиме відчутному збільшенню національного інвестиційного потенціалу, матиме значний позитивний ефект для бюджетної сфери, слугуватиме збільшенню довгострокової стабільності та зорієнтованості національної економіки на стратегічний розвиток і зростання. Зарубіжний досвід боротьби з тіньовою економікою показує, що найпоширенішими методами протидії тіньовій діяльності є правове забезпечення і створення відповідних органів контролю для впровадження заходів спрощення процедур сплати податків і ліквідації причин, що змушують підприємців переводити свій бізнес у «тінь». Слід зазначити, що у деяких країнах поряд із названими заходами для збільшення надходження до бюджету застосовують практику амністії нелегального капіталу, а боротьба з тіньовою економікою здійснюється за участю неурядових і громадських структур [3, 42].

Але все ж рівень тінізації національної економіки залишається досить високим. В Україні є багато невикористаних можливостей для впровадження зарубіжного досвіду детінізації економіки. І такими можна вважати наступні:

- внесення певних змін до законодавчих актів та законів, що регулюють фінансову та банківську діяльність;
- спрощення процедур щодо здійснення підприємницької діяльності насамперед в інноваційній сфері;
- потрібно посилити роль держави у запобіганні реєстрації фіктивних підприємств;
- посилення державної участі за одержанням, регулюванням, контролем прибутку підприємств на території держави;
- гармонізація нормативного забезпечення у сфері оподаткування, валютного регулювання;
- вдосконалення інституту відповідальності за ухилення від сплати податків чи інших обов'язкових платежів;

- розширення органів, що протидіють легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом;
- стимулювання добровільного подання інформативних повідомлень від населення щодо проявів тіньових відносин, які вони помітили (досвід Німеччини та Канади);
- боротьба з неформальною зайнятістю (досвід країн ЄС); запровадження стимулів до нагромадження та інвестування коштів в інноваційну сферу.

В Україні спостерігається надзвичайно високий рівень тіньової економіки. Така ситуація національної економіки гальмує соціально-економічний розвиток країни, що виявляється насамперед в зростанні безробіття, в інфляційних процесах, в недоотриманні державним бюджетом податкових надходжень, в зниженні реального ВВП, а головне – в зниженні добробуту населення. Тіньова економіка несе негативний вплив і на стан економічної безпеки країни, відбувається зниження економічної активності суспільства, а теж ослаблення соціального захисту населення. Останнім часом викликає занепокоєння те, що в Україні частка тіньового сектора економіки не зменшується, а навпаки – продовжує стрімко зростати.

Висновки та рекомендації. Отже, у статті досліджено сутність, основні причини, та негативні наслідки тіньової економіки. Спираючись на досвід різних держав, необхідно здійснювати економічну політику як в Україні, так і в інших економічно нестабільних країнах світу. На жаль, повністю знищити тіньовий бізнес ніяк неможливо. Однак, щоб зменшити обсяги економіки в тіні, необхідно розробляти цілеспрямовану стратегію розвитку національної економіки, за якою повинні бути чесними не тільки уряд, але й народ

Список використаної літератури

1. Бочі А. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання / Анжела Бочі, Василь Поворозник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf
2. Баранов С. О. Тіньова економіка: сутність, причини, соціально-економічні наслідки та шляхи подолання в Україні / С. О. Баранов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/10/08-3-2015.pdf>
3. Дяченко Я. Я. Логіка упорядкування понятійного апарату і протидії тіньовій економіці / Я. Я. Дяченко // Фінанси України. – 2006. – №8. – С.41-46.
4. Мандибура В. О. Тіньова економіка як об'єкт системного наукового дослідження / В. О. Мандибура. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biblioteka.org.ua/book.php?id=1116673847&p=1>
5. Савчич О. В. Основні чинники та шляхи протидії тінізації економіки України / О. В. Савич, І. В. Савич. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3827>
6. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
7. Рибалко А. В. Детінізація національної економіки в умовах глобалізації світогосподарських зв'язків / А. В. Рибалко, О. О. Охріменко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://probleconomy.kpi.ua/pdf/2009_1.pdf